

Nederlandse Sociologische Vereniging

Naar een evenwichtige kwaliteitsbeoordeling van sociologisch onderzoek

*Advies van de Nederlandse Sociologische Vereniging,
maart 2013*

Voorwoord

Beroepsverenigingen spelen in de academische wereld veelal een bescheiden rol. Dit geldt ook voor de Nederlandse Sociologische Vereniging. Maar nu willen wij toch een standpunt met u delen over een hoogst actuele kwestie, te weten de kwaliteitsbeoordeling van sociaalwetenschappelijk, i.c. sociologisch onderzoek. Dit 'advies' komt voort uit grote verontrusting over eenzijdige criteria die worden aangelegd bij de beoordeling van onderzoek en de effecten die dit heeft op de sociologiebeoefening in Nederland: een steeds meer van de samenleving vervreemde sociologie. Iets dramatischer gesteld, het einde van de sociologie als een publieke maatschappijwetenschap dreigt. Dit advies is geschreven vanuit de hoop en de verwachting dat het tij nog gekeerd kan worden. Daarvoor is wel een radicale ommezwaai nodig in de opstelling van universitaire bestuurders. Dit 'advies' is dan ook in de eerste plaats voor hen bedoeld. In de tweede plaats adresseren we allen in Nederland die geïnteresseerd zijn in sociale kwesties en die wensen dat sociologen – op basis van empirisch onderzoek – een bijdrage leveren aan het publieke debat en de beleidsontwikkeling. Ten derde richten wij ons op vakgenoten, met name ook degenen die lid zijn van visitatiecommissies en andere beoordelingsgremia. Nu het gehele NSV-bestuur – bestaand uit vertegenwoordigers van alle Nederlandse sociologie- afdelingen – zich na uitgebreide discussie en na consultatie van actieve ereleden achter dit advies heeft geschaard, hoop ik dat alle sociologen dit ter harte zullen nemen.

Jan Willem Duyvendak
Voorzitter NSV

Inhoud

Voorwoord	3
Samenvatting	5
Summary	9
Vooruitgang, maar onbalans	13
De publicatieparadox	15
Symptomatische incidenten	17
Kennis in soorten en maten	19
Maatschappelijke relevantie naast wetenschappelijke kwaliteit	21
Schakels tussen wetenschap en samenleving	24
Naar een juiste balans van rollen	28
Een pleidooi voor diversiteit	29
Conclusie: wat is een goede sociologieafdeling?	32
Referenties	35

Samenvatting

De Nederlandse Sociologische Vereniging pleit in deze bestuursnota voor een grondige herziening van de maatstaven die worden gebruikt bij de beoordeling van het aan de universiteiten verrichte onderzoek. De huidige, eenzijdig op publicaties in Engelstalige tijdschriften georiënteerde aansturing roept steeds meer problemen op en vormt op termijn een bedreiging voor het maatschappelijk draagvlak van ons vakgebied. De sociologie heeft van oudsher een tweeledige taak: zij moet de samenleving bestuderen en haar dienen. Deze dubbelfunctie wordt niet automatisch goed vervuld. Door het eenzijdige karakter van de huidige beoordelingspraktijk dreigt een kloof te ontstaan tussen sociologie en samenleving.

De roep om verandering klinkt uit meer vakgebieden. Ook andere sociale wetenschappen en de *humaniora* worstelen met van buitenaf opgelegde kwaliteits-indicatoren die geen recht doen aan de specifieke behoeften van hun disciplines. De Koninklijke Nederlandse Academie van Wetenschappen vraagt al enkele jaren aandacht voor een meer veelzijdige, op de eigen identiteit van de vakgebieden toegesneden beoordeling. In een tegelijk met deze nota verschenen advies stelt de Academie dat binnen de sociale wetenschappen de balans tussen wetenschappelijke kwaliteit en maatschappelijke relevantie verstoord is geraakt en herijking behoeft. De NSV stelt zich volledig achter dit KNAW-advies op.

In deze nota worden de gewenste veranderingen voor de sociologie omljnd. In één zin gaat het daarbij om **een herstel van evenwichtigheid en diversiteit**. Deze nieuwe balans moet in de opvatting van de NSV primair worden gezocht op het niveau van de universitaire afdeling of vakgroep. De sleutel tot verandering ligt daarmee in handen van de sociologieafdelingen en hun facultaire en universitaire bestuurders. De NSV roept hen op werk te maken van een meer op de behoeften van de sociologie toegesneden kwaliteitsbeoordeling. Volgens de in deze nota gemaakte analyse zouden *zeven uitgangspunten* bij deze heroriëntatie leidend moeten zijn:

1. *Diversiteit.* Om goed te kunnen functioneren, heeft de sociologie een meer gevarieerde en evenwichtige lijst beoordelingscriteria nodig dan universiteitsbestuurders thans gebruiken. In het bijzonder dient een grotere reeks van kennisdragers en publicatiekanalen te worden gehonoreerd en gestimuleerd. Het boek kan niet worden gemist in de sociologie; hetzelfde geldt voor bijdragen aan vakbladen en rapporten voor opdrachtgevers.
2. *Een nationale basis, een internationale blik.* De sociologie als maatschappijwetenschap kan niet in het luchtledige functioneren, maar moet zijn wortels hebben in de eigen samenleving. Voor de Nederlandse sociologie is dat de Nederlandse samenleving. Hoe wenselijk en verfrissend een internationale oriëntatie ook mag zijn – dat staat buiten kijf –, de sociologen zullen met hun wetenschap ook hun thuisbasis moeten blijven bedienen.
3. *Ook een oriëntatie op praktische kennis.* Een sociologieafdeling moet de actieve benutting van de door haar voortgebrachte kennis stimuleren. Waar nodig moet zij daarvoor zelf de praktijken opzoeken. Dat vereist aanwezigheid in publieke media en een zichtbare deelname aan het maatschappelijke debat. Ook een herwaardering van het leerboek als gezaghebbende samenvatting en communicatie van kennis is op zijn plaats.
4. *Werken aan verbindinglijnen.* Toepassing behoort tot het wezen van een empirische sociale wetenschap. In de sociologie is dit aspect onderontwikkeld. Dit betekent tevens dat de door de KNAW verlangde benutting van kennis niet zomaar tot stand komt. Afdelingen doen er goed aan actief te werken aan de voorwaarden voor benutting. Samenwerking met maatschappelijke partners verdient een plaats onder de kwaliteitsindicatoren.
5. *Bijdragen aan de infrastructuur.* Een klein vakgebied als de sociologie heeft gemeenschappelijke voorzieningen nodig om goed te kunnen functioneren. Om te voorkomen dat afdelingen zich als ‘free riders’ gaan gedragen, is het wenselijk om bijdragen aan de collectieve infrastructuur in de kwaliteitsbeoordeling op te nemen. Daartoe behoren in ieder geval: de Nederlandse tijdschriften, de data-infrastructuur, de beroepsvereniging.
6. *Het internet als kennisdrager.* Het nieuwe stelsel indicatoren moet ruimte bieden voor de snel groeiende rol van het internet. Zowel voor de communicatie met het publiek als voor de discussie tussen wetenschappers onderling biedt het internet grote voordelen. Nu al geldt: wie niet meedoet op het internet, is niet serieus bezig met discussie. Bij het herijken van kwaliteitsindicatoren is het van belang op dit punt niet achter de feiten aan te lopen.
7. *Balans.* Een verruimde lijst kwaliteitsindicatoren kan gemakkelijk leiden tot vrij winkelen of substitutie tussen indicatoren. Dat is niet onze visie. Evenals de KNAW pleit de NSV voor een niet-vrijblijvende evenwichtigheid tussen de diverse activiteiten en uitkomsten, tot uitdrukking komend in een ‘balanced scorecard’ voor de sociologieafdeling. Een afdeling die bepaalde indicatoren maximaliseert, maar nalatig is op andere, kan niet als ‘excellent’ gelden. Een goede sociologieafdeling werkt tegelijkertijd in al deze richtingen.

Towards a Balanced Assessment of the Quality of Sociological Research

Summary

In this policy statement, the Dutch Sociological Association (DSA) advocates a fundamental reevaluation of the criteria used to judge research conducted under the auspices of Dutch universities. The present approach, which is one-sidedly oriented toward publishing in English language journals, threatens to eventually reduce societal support for our area of expertise. Traditionally, sociology has had a dual obligation: to study and serve society. The dual purpose is not automatically achieved. The one-sided character of the present assessment regime threatens to drive a wedge between sociology and society.

The calls for a change can be heard across a range of disciplines. Across various social science and the humanities one finds researchers struggling with externally imposed means of assessments (i.e., quality indicators) that do not do justice to discipline-specific needs. The Royal Dutch Academy of Sciences (RDAS) has for years tried to focus attention on the need for more multifaceted assessment regimes in line with the specific identities of various academic fields. In its recent white paper *Towards a framework for quality assessment of social science research*, the RDAS asserts that the balance between scientific quality and societal relevance has been disrupted and is in need of revision. The DSA supports wholeheartedly the RDAS's white paper.

In this policy statement, we outline the changes that are required for sociology. What is called for, in short, is **restoring balance and appreciating diversity**. The opinion of the DSA is that the new balance should be sought at the level of university departments and research groups. The keys to making successful changes will then be in the hands of sociology departments and administrators of universities. The DSA calls on them to develop an assessment regime that is more suitable to the needs of our field. According to the analysis presented here, seven principles should guide the reorientation process:

- (1) *Diversity.* To function adequately, the field of sociology requires a more variegated and balanced list of assessment criteria than the one university administrators are presently using. More specifically, a broader range of knowledge dissemination and publication channels should be valued and stimulated. Sociology cannot do without books; and the same can be said of contributions to professional journals and commissioned reports.
- (2) *A national foundation, an international gaze.* Sociology, as a science of society, cannot function in a vacuum. Rather, it must remain rooted in its own context. For Dutch sociology that means the Netherlands. As desirable and rejuvenating as an international orientation may be – and no one is debating this – the scientific research sociologists carry out, must serve the needs of their home base.
- (3) *Also an orientation toward practical knowledge.* Sociology departments must continually stimulate the active use of the knowledge they produce. If necessary, actual practices must be sought out. This requires presence in mass media and visible contributions to ongoing public debates. There should also be a revaluing of textbooks as authoritative summaries and means of communicating knowledge.
- (4) *Working on lines of communication and points of contact.* Applied research is fundamental to the empirical social sciences. In sociology, this aspect is underdeveloped. This means that the use of knowledge called for by the RDAS will not simply happen by itself. Departments should work vigorously on creating the conditions for applied research. Working with societal partners deserves a place among the indicators of quality.
- (5) *Contributions to the infrastructure.* To function well, a small field such as sociology needs shared faculties and support to function. To insure that no departments act as ‘free riders’, contributions to a collective infrastructure are appropriate. This would most certainly include the following: Dutch journals, the data-infrastructure, the professional association.
- (6) *Internet as knowledge provider.* Room should be made in the new system of indicators for the quickly increasing role of the internet. For both communication with the public and among scientists, the internet offers huge advantages. Already we see that those who do not participate via the internet are not taking part in the discussion in serious ways. With regard to this issue and the revision of quality indicators, it is important that we do not miss the boat.

- (7) *Balance.* Broadening the list of indicators of quality can easily lead to random shopping around or substitution of indicators. This is not what we envision. Just as the RDAS has already done, the DSA advocates for commitment to a balance between diverse activities and outcomes. This should be expressed in a ‘balance scorecard’ for the various sociology departments. A department that scores optimally on certain indicators, but negligently on others, cannot count as ‘excellent’. A good sociology department makes work of all these orientations.

Naar een evenwichtige kwaliteitsbeoordeling van sociologisch onderzoek

Advies van de Nederlandse Sociologische Vereniging, maart 2013.

De sociologie heeft van oudsher een tweeledige taak: zij moet de samenleving bestuderen en haar dienen. Deze dubbelfunctie wordt niet automatisch goed vervuld. De hoofdpoging voor de aansturing en beoordeling van het vakgebied is dan ook om het evenwicht tussen beide functies goed te bewaken. Met name de dienende functie van de sociologie baart ons zorgen. De laatste kwart eeuw heeft het sociologisch onderzoek zich sterk ontwikkeld, maar deze kennis komt niet zonder meer ten goede aan de samenleving. In een recent advies stelt de KNAW dat binnen de sociale wetenschappen de balans tussen wetenschappelijke kwaliteit en maatschappelijke relevantie verstoord is geraakt en herijking behoeft. De NSV stelt zich volledig achter dit advies op. In deze bestuursnota worden onze overwegingen hiervoor weergegeven en ons standpunt voor de sociologie verwoord.

Vooruitgang, maar onbalans

De Nederlandse Sociologische Vereniging stelt zich als beroepsvereniging ten doel de positie van de sociologie te bewaken en te bevorderen. Daartoe streeft zij naar een vitaal en gerespecteerd vakgebied, dat zich mag verheugen in een grote wetenschappelijke erkenning, een sterk maatschappelijk draagvlak en een vruchtbare uitwisseling tussen beroepsbeoefenaren op verschillende terreinen. De wijze waarop de kwaliteitsbeoordeling van de sociologie binnen universiteiten plaatsvindt, is van direct belang voor het bereiken van deze doelstelling. Vandaar dat de NSV graag een bijdrage levert aan de discussie over de criteria en procedures van deze kwaliteitsbeoordeling, die thans in diverse gremia wordt gevoerd. We concentreren ons daarbij op de beoordeling van de kwaliteit van het sociologisch onderzoek. Het onderwijs in de sociologie zal slechts zijdelings aan bod komen, zoals we omwille van de beknoptheid ook vergelijkingen met de ons omringende landen achterwege laten.

Voor de NSV staat voorop dat de wetenschappelijke reputatie van de Nederlandse sociologie in de afgelopen decennia enorm is toegenomen. Er wordt volop in internationale tijdschriften gepubliceerd en, in tegenstelling tot dertig jaar geleden, zijn er met regelmaat publicaties van Nederlandse sociologen aan te treffen in wetenschappelijke tijdschriften die wereldwijd de hoogste impact hebben. Ook op andere indicatoren, bijvoorbeeld lidmaatschappen van redacties, citaties door vakgenoten en uitnodigingen om als 'keynote speaker' aan te treden, scoren sociologen hoog. De sociologiebeoefening is in hoog tempo geïnternationaliseerd en beschikt inmiddels over een robuuste infrastructuur die voor erkenning bij buitenlandse vakgenoten voor verworven inzichten en verkregen onderzoeksresultaten zorgt. Ook het onderwijs in de sociologie staat er volgens de diversie visitaties die er in de afgelopen jaren in Nederland hebben plaats gevonden uitstekend voor.

Toch is het niet alles goud wat er blinkt. Deze brochure van de NSV is ingegeven door een binnen het vakgebied breed gedeeld gevoel van bezorgdheid over de eenzijdigheid van de kwaliteitscriteria waarmee wordt bepaald wat goede sociologie is c.q. wat goede sociologen doen. Er is een toenemende onvrede met de van buitenaf aan de sociologie opgelegde kwaliteits- (lees: productiviteits-) criteria, die de discipline in een richting sturen die zij vanuit haar eigen belangen niet zou kiezen. Hieronder zetten we uiteen waar dat toe dreigt te leiden: een *groeïende kloof tussen de sociologie en de Nederlandse samenleving*. Een maatschappijwetenschap kan niet blijvend functioneren zonder op innige en veelvormige wijze verbonden te zijn met haar object van studie. Deze bestaansvoorwaarde wordt echter niet weerspiegeld en gehonoreerd door de in zwang zijnde *wetenschapsmetingen*. Deze metingen zijn eenzijdig georiënteerd op de werkwijze in andere wetenschapsgebieden dan de sociale en leiden tot een vervreemdende en verstarrende monocultuur. Voor de sociologie geldt dat de huidige praktijk van kwaliteitsbeoordeling onvoldoende recht doet aan de behoeften van het vakgebied. Deze beoordelingspraktijk ondermijnt vooral het maatschappelijke draagvlak, omdat het tot een wetenschapsgebied leidt dat de benodigde diversiteit en ontwikkelingskracht ontbeert om van betekenis te kunnen zijn (en blijven) voor zijn publieke functie. Juist voor de duurzaamheid van haar vakgebied bepleit de NSV een zodanige herziening van de beoordelingscriteria dat de dubbelfunctie van de sociologie gerespecteerd en gesteund wordt.

De publicatieparadox

In de afgelopen decennia is publiceren een doel op zichzelf geworden voor universitaire onderzoekers. Achtergrond hiervan is de bij wetenschappers en hun bestuurders levende behoefte om over een objectieve grondslag voor kwaliteitsbeoordeling te beschikken. Ook de wens om de ter beschikking gestelde onderzoekstijd met aantoonbare output te kunnen verantwoorden speelt een rol. Het publicatiecriterium heeft ongetwijfeld de lethargie binnen academische muren doorbroken en van universiteiten actieve, productiegerichte organisaties gemaakt. De nadelen van deze publicatiedrang doen zich nu echter op meerdere fronten voelen. Allereerst knaagt de onzekerheid of het sturen op productie de wetenschap wel in de goede richting voert dan wel uitnodigt tot eindeloze variaties op bekende thema's. Ten tweede groeit het inzicht dat inmiddels niet de aanbodkant maar de vraagkant de zwakke schakel in het kennisproductieproces is geworden. Het is onduidelijk hoe gebruikers van kennis de overvloed aan publicaties nog kunnen verwerken. Dit geldt in het bijzonder voor de tussenpersonen in het publicatieproces, reviewers en tijdschriftredacties, promotiecommissies en subsidieverdelers, die in principe de kwaliteit en relevantie moeten bewaken, maar wegens chronisch tijdgebrek onder die taak dreigen te bezwijken. Ook de vraag hoe de in publicaties neergelegde inzichten kunnen worden vertaald in praktische kennis en andere handelingsgevolgen ('valorisatie') wordt steeds nadrukkelijker gesteld. Deze vraag dringt zich mede op doordat de aan universiteiten gehanteerde publicatienormen het effect hebben dat zij de onderzoekers opsluiten in hun eigen onderzoekersgemeenschap en wegvoeren van het concrete publiek in de hen omringende samenleving.

De NSV heeft zich in de afgelopen jaren sterk gemaakt voor een grotere waardering voor het publiceren in de Nederlandstalige sociologische tijdschriften. Dit gebeurde vanuit de overtuiging dat deze tijdschriften een collectief goed voor het vakgebied vormen en onmisbaar zijn voor de verbinding met de Nederlandse samenleving. Het voortbestaan van dit collectieve goed wordt echter bedreigd door de eenzijdige nadruk die de meeste universitaire bestuurders (leden van colleges van bestuur en raden van toezicht, decanen van faculteiten, directeuren van onderzoeksinstituten) leggen op publicaties in Engelstalige, *peer-reviewed* en *SSCI-rated journals*. Hoewel het belang van deze publicaties ook

door de NSV wordt onderkend, zijn andere en even broodnodige kennisuitingen vaak het kind van de rekening: Nederlandstalige publicaties, wetenschappelijke boeken en monografieën, leerboeken, publiksboeken, beleidsadviezen en bijdragen aan het maatschappelijke debat. Zonder deze meer op de buitenwacht gerichte bijdragen komt de sociologie droog te staan en verliest het haar legitimiteit in de samenleving.

Daarvoor zijn aanwijzingen. Veel academische sociologen – en zeker ook de nieuwe generatie die nog niet verzekerd is van een gevestigde positie – hebben in Nederland het spel meegespeeld. Ze zijn in groten getale welhaast uitsluitend ‘hoogwaardig’ en ‘internationaal’ gaan publiceren. Slechts enkelen slagen erin om zowel mee te draaien in de internationale sociologie als een rol te spelen als publieke socioloog in het Nederlandse debat of om als adviseur op te treden voor een overheidsinstelling of maatschappelijke organisatie. Een andere, eveneens door de NSV betreunde, ontwikkeling is de afname van de waardering van het toegepaste onderzoek ten gevolge van deze eenzijdige nadruk op internationale publicaties. Contractonderzoek in de zogenaamde derde geldstroom wordt voor de academische sociologen onaantrekkelijk en onbelangrijk, wanneer met deze studies weinig of geen wetenschappelijke output kan worden geproduceerd. Zoals we reeds stelden, heeft deze internationaliseringstrend ongetwijfeld de interne wetenschappelijke reputatie – het aanzien binnen de muren van de universiteit – van de sociologie versterkt. Maar of dit ook het maatschappelijke draagvlak ten goede is gekomen, valt serieus te betwijfelen.

In weerwil van hun verworven wetenschappelijke status lijkt op politiek niveau sprake te zijn van een voortgaand proces van marginalisering van de sociologie en de sociale wetenschappen in het algemeen. Sociologische thema’s speelden bijvoorbeeld een ondergeschikte rol in de strategische agenda voor hoger onderwijs, onderzoek en wetenschap die in de zomer 2011 werd gepresenteerd door de minister van Economische Zaken. Deze marginale rol voor de sociologie – het is maar één voorbeeld – is volgens de NSV mede het gevolg van de keuzes die de aan universiteiten werkzame sociologen moeten maken en die er vaker dan voorheen toe leiden dat hun werk in Nederland niet of nauwelijks van betekenis is. Wanneer sociologen zich echter te vaak, in te grote getale en gedurende een te lange periode afkeren van de Nederlandse samenleving, dan

tonen zij als beroepsgroep te weinig verantwoordelijkheid voor de dubbele functie c.q. de publieke taak van de sociologie.

Het pleidooi van de NSV voor een gelijkwaardiger honorering van Nederlandstalige publicaties heeft tot dusver onvoldoende opgeleverd: de erosie van de infrastructuur van de Nederlandstalige tijdschriften zet zich voort. Hier tegenover staat een bijkans onafzienbare stroom artikelen in een explosief groeiende markt van Engelstalige tijdschriften. Het overgrote deel van deze artikelen wordt nog slechts door een handjevol vakgenoten gelezen en heeft buiten deze kring vrijwel geen betekenis. Deze onbevredigende situatie zou door de sociologen zelf betrekkelijk eenvoudig te corrigeren zijn door te kiezen voor een meer doeltreffende mix van publicatiekanalen, ware het niet dat de huidige beoordelingscriteria een hoge premie zetten op het in stand houden van deze praktijk. De nauwelijks gelezen en nagenoeg ongebruikte artikelen tellen mee voor de *rankings* van de universiteiten en uit dien hoofde ook voor de waardering (‘credits’) die instituten, afdelingen en individuele onderzoekers ontvangen. De ironie van dit alles is dat het begrip publicatie in zijn tegendeel is verkeerd: wat telt als publicatie bereikt niet langer enig publiek, terwijl wat wel door het publiek wordt gelezen, niet wordt erkend als publicatie (en daarom steeds minder zal worden geschreven). De NSV meent dat dit geen houdbare situatie is.

Symptomatische incidenten

De recente fraudeschandalen in uiteenlopende wetenschapsgebieden hebben niet alleen een grote publieke aandacht getrokken, maar hebben ook de wetenschappelijke bestuurders zelf gealarmeerd. Dat laatste is terecht, want de incidenten staan niet op zichzelf. Het meest saillant aan bijvoorbeeld de affaire-Stapel is namelijk niet dat een individuele onderzoeker tot bedrog vervalt, maar dat dit jarenlang voort kon gaan terwijl alle normale wetenschappelijke procedures in zwang waren.

De commissies die deze affaire hebben onderzocht trekken in hun gezamenlijke eindrapport dan ook conclusies die voor alle wetenschapsgebieden van belang zijn en tevens in hoge mate relevant voor het onderwerp van de kwaliteitsbeoordeling. Hun verontrustende slotsom is dat de affaire niet los kan worden

gezien van de manier waarop het wetenschapsbedrijf thans functioneert. De jarenlange fraude kon slechts gedijen in een cultuur die door de onderzoekers als 'sloppy science' wordt aangemerkt. "De commissies kunnen niet anders concluderen dan dat er van laag tot hoog sprake was van een algemene veronachtzaming van fundamentele wetenschappelijke standaarden en methodologische eisen." En: "In gesprekken met betrokkenen en met de heer Stapel kwam duidelijk naar voren dat veel van de hiervoor genoemde procedures, die overigens door hen niet als onzorgvuldig onderzoek werden gekwalificeerd, vooral gericht waren op een snelle positieve afhandeling van dataverzameling, -analyse en -rapportage, met het oog op het halen van publicatiecriteria" (Commissie Levelt, 2012, blz. 53 en 51).

Het in de pers breed uitgemeten eindoordeel luidt dat de kritische functie van de wetenschap heeft gefaald op alle niveaus. Dit ontstaat van 'sloppy science' is echter niet verwonderlijk als men bedenkt hoe op de verschillende niveaus de *incentives* liggen:

De onderzoeker: hij/zij moet voor zijn/haar aanstelling publicatiepunten halen, en bovendien in concurrentie met anderen (die het wellicht minder nauw nemen met de mores).

De hoogleraar: heeft belang bij aantallen promovendi, wordt steeds meer aangesproken op tijdige afronding en rendement, moet de promotievergoeding binnenhalen voor zijn of haar afdeling en verkeert in een permanente toestand van tijdgebrek.

De promotiecommissie: bestaat uit dezelfde overbelaste hoogleraren, die deze taak bovenop de normale werkzaamheden moeten verrichten, dikwijls in de late avonduren, zonder er zelf voordeel bij te hebben.

De reviewers: ook zij moeten het verantwoordelijke werk doen zonder tijd en vergoeding, en vanwege de anonimiteit en vertrouwelijkheid zonder openlijke waardering; er teveel tijd aan besteden schaadt de eigen wetenschappelijke productie.

De tijdschriftredacties: hebben belang bij pakkende resultaten en goed scorende verhalen (die veel geciteerd worden) ten behoeve van hun impactfactor.

De visitatiecommissies: kunnen onmogelijk het werk van alle anderen over doen en moeten hun oordeel baseren op de aangeleverde uitkomsten van het proces.

Deze korte karakterisering is natuurlijk een simplificatie, die geen recht doet aan de gewetensvolle wijze waarop talloze betrokkenen zich dagelijks inspannen voor de hoge idealen van de wetenschap. Maar de karakterisering nodigt tevens uit om (opnieuw) te onderkennen dat het wetenschappelijke controlesysteem van oudsher berust op de belangeloze inzet van velen. Het instrumenteel maken van publicaties exploiteert dit systeem en leidt op alle niveaus tot een *review-overload* die het zelfcontrolerende vermogen van de wetenschap uitholt. Dit moest wel tot ongelukken leiden.

De NSV twijfelt niet aan de integriteit van het overgrote deel van de sociaal-wetenschappelijke onderzoekers. In dat licht zijn de fraudegevallen slechts incidenten, maar wel *symptomatische* incidenten. Zij werden geïnspireerd door een context waarin middelen tot doel zijn verheven en kwantitatieve normen de boventoon zijn gaan voeren. Hierboven stelden we al dat, ook wanneer het spel wel volgens de regels wordt gespeeld, de jacht op publicaties leidt tot onevenwichtige of zelfs irrationele uitkomsten. In plaats van een eenzijdige fixatie op kwantitatieve indicatoren (H-indexen, rankings, impactfactoren, etc.) is het de hoogste tijd om opnieuw de vraag te stellen naar het doel van onze publicaties: *welk publiek willen we bereiken met welke sociologische kennis?*

Kennis in soorten en maten

De in het voorafgaande geschetste toenemende eenzijdigheid van de publicatiecultuur in de Nederlandse sociologie tast een basale legitimatie van het vak aan: die van producent van *praktische kennis*. Praktische kennis is kennis die wordt gebruikt in het dagelijks leven, door beleidsmakers, door burgers, door vakbeoefenaren. Van een maatschappelijke vooruitgang van kennis is pas sprake als deze praktische kennis wordt verbeterd of vervangen door nieuw verworven inzichten. Deze inzichten zullen soms in de praktijk zelf ontstaan en komen bepaald niet uitsluitend voort uit academische kennis. Maar wanneer een wetenschappelijke discipline ertoe wil doen – en de sociologie zou die ambitie altijd moeten hebben – dan zal zij moeten zorgen voor een transformatie van haar wetenschappelijke kennis naar een dagelijkse handelingspraktijk. Zij moet met andere woorden *praktijken opzoeken*. Sociale wetenschappers hebben daarom van oudsher een grote diversiteit aan activiteiten ontplooid om hun kennis en inzichten maatschappelijk tot gelding te brengen.

Aangaande de aard van de over te dragen kennis is het belangrijk op voorhand een onderscheid tussen twee basistypen te maken:

1. Instrumentele kennis. Dit is de kennis die kan worden omgezet in een praktische toepassing, zoals een beter product, een betere therapie of een beter sociaal beleid.
2. Fundamentele of verlichtende kennis ('enlightenment'). Deze kennis is niet in directe zin instrumenteel of 'nuttig', maar wordt in brede kring gewaardeerd vanwege zijn interessantheid of schoonheid.

De maatschappelijke betekenis van verlichtende kennis hoeft niet minder groot te zijn dan die van instrumentele kennis. Verlichtende kennis brengt mensen tot inzichten over zichzelf, de medemens en de wereld. Ook deze kennis heeft zonder twijfel handlingsgevolgen. Wetenschapsgebieden verschillen in de gewichtsverhouding van de twee kennisvormen. Voor de sociologie geldt bijvoorbeeld dat haar publieke rol als voertuig van verlichtende kennis van essentieel belang is. De maatschappelijke relevantie van de sociologie kan daarom niet alleen in instrumentele kennis worden gezocht.

Ieder wetenschapsgebied heeft instellingen en praktijken nodig om de kringloop tussen academische en praktische kennis blijvend te realiseren. In sommige disciplines gebeurt dat vooral door een nauwe verbinding met een beroepspraktijk waarin nieuwe wetenschappelijke inzichten op hun geldigheid en bruikbaarheid worden beproefd. Zo vormen de technische wetenschappen een twee-eenheid met ingenieurs, de medische wetenschap met artsen en de rechtswetenschap met advocaten en juristen. Veel andere disciplines moeten het zonder een directe koppeling stellen, maar bewerkstelligen hun invloed via een verbinding met schoolvakken, massamedia, publieksoptredens, participatie in besturen, advisering en opinievorming. Belangrijk is van oudsher ook de rol van het 'leerboek', te zien als de samenvatting van de stand van zaken en een voornaam middel waarmee studenten in de inzichten en denkwijze van een vakgebied worden opgevoed. Leerboeken of gepopulariseerde versies daarvan vormen een belangrijk middel om de praktische kennis in de samenleving te voeden. In recente jaren is daar het internet bijgekomen (Wikipedia, invloedrijke blogs, discussiegemeenschappen). Wat dat laatste precies voor de wetenschap gaat betekenen moet zich nog uitkristalliseren, maar nu al is duidelijk dat zowel het publieke als het wetenschappelijke debat zich in toenemende mate in deze nieuwe realiteit af-

speelt. Snelheid, directheid, interactie en beknoptheid contrasteren scherp met het trage en bewerkelijke productieproces van de wetenschappelijke tijdschriften.

In de afgelopen decennia is de hierboven geschetste kringloop ondermijnd doordat universitaire bestuurders zijn gaan sturen op enkele schakels onder verwaarlozing van de gehele keten. Dat wat aan wetenschappelijke productiviteit met behulp van in Angelsaksische richting vertekende publicatiedatabases gemeten kon worden, telde mee. Dat wat (nog) niet gemeten kon worden vanwege het ontbreken van internationaal vergelijkbare standaarden bleef buiten beschouwing. Een groot deel van de onvrede met de huidige beoordelingspraktijk valt hiertoe te herleiden.

Maatschappelijke relevantie naast wetenschappelijke kwaliteit

De gebreken van de huidige kwaliteitsbeoordeling gelden niet alleen voor de sociologie en de vraag naar een meer valide systeem is al door andere disciplines opgeworpen. In het interim-rapport *Kwaliteitsindicatoren voor onderzoek in de geesteswetenschappen* (KNAW, 2011) bijvoorbeeld vragen de geesteswetenschappen "om een vrij breed scala van indicatoren voor kwaliteit dat recht doet aan de diversiteit aan producten, doelgroepen, en publicatieculturen die men binnen het gebied aantreft. Dit betekent dat het primaat niet kan liggen bij bibliometrische indicatoren die gebaseerd zijn op databestanden die voornamelijk uit Engelstalige tijdschriftpublicaties bestaan" (blz.48, onze cursivering).

Het advies *Kwaliteit en relevantie in de geesteswetenschappen* (KNAW 2012) poogt tot een schets van een alternatief systeem van kwaliteitsindicatoren te komen. Daaruit zijn de volgende uitgangspunten voor ons in het bijzonder van belang:

- Het systeem moet zowel outputindicatoren als esteem-indicatoren bevatten en indicatoren voor zowel wetenschappelijke als maatschappelijke kwaliteit.
- Voor zowel wetenschappelijke als maatschappelijke kwaliteit zijn dat: output, aantoonbaar gebruik van output en blijken van erkenning (esteem).
- De te visiteren disciplines, instellingen, instituten of programma's bepalen zelf welke indicatoren ze wel en niet gebruiken.

Deze uitgangspunten zijn ook gehanteerd in het advies dat is voorbereid door de *Commissie Kwaliteitsindicatoren sociale wetenschappen* (KNAW, 2013). De dubbel functie van de sociale wetenschappen is door de commissie duidelijk als leidraad genomen, zoals blijkt uit het volgende citaat:

“Kenmerkend voor de sociale wetenschappen is dat deze zich in hun algemeenheid niet alleen richten op de *peers*, maar ook op externe doelgroepen. Dit betekent dat kwaliteitsindicatoren ook inzicht moeten geven in de maatschappelijke relevantie van het sociaal-wetenschappelijk onderzoek” (blz. 35).

Het begrip ‘maatschappelijke kwaliteit’ is vervangen door ‘maatschappelijke relevantie’, maar verder hanteert de commissie ook het onderscheid tussen ‘output’, ‘gebruik’ en ‘erkenning’. In lijn met de eerdere KNAW-adviezen mondt dit uit in een *schema van zes cellen*, die in een evenwichtige beoordeling allemaal ingevuld kunnen worden. Het schema is hieronder weergegeven:

Schema 1: Zes beoordelingscriteria

		KWALITEITSDOMEINEN	
		WETENSCHAPPELIJKE KWALITEIT: Uitvoeren van wetenschappelijk onderzoek: doen van onderzoek binnen de context van de onderzoeksorganisatie, en er voor zorgen dat de peers dit lopende onderzoek als kwalitatief hoogstaand kwalificeren	MAATSCHAPPELIJKE RELEVANTIE: Communiceren en/of samenwerken met externe doelgroepen over het eigen, peer reviewed wetenschappelijke onderzoek
BEOORDELINGSDIMENSIES	AANTOONBARE PRODUCTIE	(1) Aantoonbare producten die door peers als kwalitatief hoogstaand zijn gekwalificeerd	(4) Aantoonbare producten voor externe doelgroepen
	AANTOONBAAR GEBRUIK	(2) Aantoonbaar gebruik door peers van de aantoonbare producten van de onderzoeker	(5) Aantoonbaar gebruik door externe doelgroepen
	AANTOONBARE BLIJKEN VAN ERKENNING	(3) Aantoonbare blijken van erkenning door peers vanwege de aantoonbare producten van de onderzoeker	(6) Aantoonbare blijken van erkenning door externe doelgroepen

Bron: Naar een raamwerk voor de kwaliteitsbeoordeling van sociaalwetenschappelijk onderzoek (KNAW 2013)

De presentatie van dit schema gaat vergezeld met een oproep aan sociale faculteiten en onderzoeksscholen om te komen tot een bij de eigen situatie passende invulling van deze cellen. Dat de zes cellen niet uitwisselbaar zijn, maar in beginsel *allemaal gevuld moeten worden*, maakt de commissie verderop in het rapport volkomen duidelijk:

“Bij deze beoordeling is niet zozeer de kwantiteit van een enkele parameter belangrijk, maar de balans van alle zes beoordelingscriteria. Dit is niet zozeer van toepassing op de individuele onderzoeker, maar wel op de hele onderzoeksgroep” (blz. 35).

De NSV onderschrijft de strekking van dit KNAW-advies ten volle. Ook kunnen we ons in essentie vinden in de door het schema aangegeven richting. Door de zes cellen als leidraad te nemen in de kwaliteitsbeoordeling, zal de geconstateerde onbalans in de onderzoekaansturing in belangrijke mate worden gecorrigeerd. Hieronder zullen we nog benadrukken dat het herstellen van de balans inderdaad niet bij de individuele onderzoeker maar bij voorkeur op het niveau van de onderzoeksgroep c.q. sociologieafdeling moet worden gezocht. Ook is het belangrijk dat de afdelingen de ruimte krijgen om in hoge mate zelf aan te geven op welke wijze zij de door de zes cellen belichaamde doelstellingen hebben nagestreefd en behaald.

De NSV plaatst twee kanttekeningen bij het door de KNAW voorgestelde schema:

1. De suggestie dat de maatschappelijke relevantie van een onderzoeksgroep of afdeling gebaseerd moet zijn op “het eigen peer-reviewed wetenschappelijke onderzoek” is onnodig beperkend. Publieke communicatie en samenwerking met maatschappelijke partijen berust in de sociologie van oudsher op het gezag van het sociaalwetenschappelijke kennisbestand in het algemeen. De in het KNAW-schema gekozen formulering leunt voor het geval van de sociologie te sterk op de notie van instrumentele kennis en gaat voorbij aan het belang van fundamentele of verlichtende kennis. Zonder de inspiratie van deze laatste is een publieke rol van de sociologie echter niet goed voorstelbaar.
2. Het onderscheid tussen wetenschappelijke kwaliteit en maatschappelijke relevantie is in het schema erg scherp getrokken. In de praktijk bestaan er tus-

sen beide domeinen verbindingslijnen of interfaces, die de overgang tussen beide vergemakkelijken, maar die niet eenduidig tot één van beide domeinen behoren. Hieronder identificeren we ‘toepassingspraktijk’ en ‘kennisbeheer’ als de voornaamste verbindingslijnen tussen wetenschap en samenleving. Een reflectie op deze schakels kan dienstig zijn bij het zoeken naar concrete indicatoren voor de maatschappelijke relevantie van een wetenschapsgebied.

Schakels tussen wetenschap en samenleving

De vraag naar de maatschappelijke verdiensten van wetenschapsbeoefening is de laatste jaren nadrukkelijk op tafel gekomen in het kader van de zogeheten valorisatieagenda. Deze agenda geniet veel politieke steun en wordt ook door universiteitsbestuurders serieus genomen. Een belangrijke rol hierbij speelt het project *Evaluating Research in Context*, waarin de KNAW samen met NWO, de VSNU, de HBO-raad en het Rathenau Instituut participeert. Valorisatie is een deelaspect van maatschappelijke relevantie en wordt opgevat als “het beschikbaar en geschikt maken van kennis ten behoeve van nieuwe producten, processen en diensten” (ERIC, 2010). De NSV heeft van deze ontwikkeling kennis genomen en stelt vast dat deze inzet niet kan worden genegeerd in de discussie over kwaliteitsindicatoren.

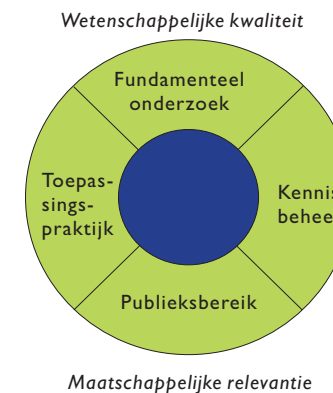
In opdracht van de Landelijke Commissie Valorisatie is in 2011 een rapport *Waardevol* vervaardigd, dat inderdaad waardevolle suggesties biedt voor het concretiseren van de maatschappelijke relevantie van een wetenschapsgebied. In dit rapport wordt een uitvoerige definitie van valorisatie gegeven:

“Kennisvalorisatie is het proces van waardecreatie uit kennis, door kennis geschikt en/of beschikbaar te maken voor economische en/of maatschappelijke benutting en te vertalen in concurrerende producten, diensten, processen en nieuwe bedrijvigheid.

Kennisvalorisatie is een complex en iteratief proces, waarbij interactie tussen kennisinstellingen en bedrijfsleven of maatschappelijke instellingen in alle fasen, ook in de kennisontwikkelingsfase, van belang is” (Landelijke Commissie Valorisatie, geciteerd in Van Drooge et al., 2011, blz. 16).

Het tweede lid van deze definitie bevat een waarschuwing tegen het eenrichtingdenken waarin valorisatiediscussies gemakkelijk vervallen. In de wetenschap zouden dingen worden bedacht of ontwikkeld, die vervolgens in de samenleving worden toegepast. Wetenschaps sociologen hebben erop gewezen dat een dergelijk eenrichtingverkeer slecht past bij het moderne beeld van wetenschap waarin de ontwikkeling van kennis in directe communicatie over en weer met maatschappelijke praktijken tot stand komt. Wetenschappelijke en maatschappelijke relevantie kunnen elkaar met andere woorden versterken – een wetenschap die geen toenadering zoekt tot een handelingspraktijk doet zichzelf ook in wetenschappelijke zin tekort. In de *Handreiking evaluatie van maatschappelijke relevantie van wetenschappelijk onderzoek* (ERIC, 2010) werd al een opening geboden voor dit gezichtspunt door het benadrukken van het belang van ‘productieve interacties’ tussen een onderzoeksgroep en maatschappelijke stakeholders.

De NSV zou geen sociologische vereniging zijn als zij niet zou beklemtonen dat er tussen wetenschap en samenleving *verbindingslijnen* zijn die de kennisoverdracht mogelijk maken. Een wetenschapsgebied dat maatschappelijk relevant wil zijn werkt aan deze verbindingslijnen. Deze berusten op een breed scala aan activiteiten en interacties en verkrijgen bij duurzame erkenning soms een institutioneel karakter. In de onderstaande figuur worden ‘toepassingspraktijk’ en ‘kennisbeheer’ als de beide voornaamste verbindingslijnen gevisualiseerd. Indicatoren voor maatschappelijke relevantie kunnen dan ook aan het functioneren van deze interfaces worden ontleend.

De *toepassingspraktijk* is voor verschillende disciplines de voornaamste uitdrukking van hun maatschappelijke betekenis. We hebben in deze nota al vastgesteld dat de sociologie wordt gekenmerkt door een relatief weinig ontwikkelde toepassingspraktijk. Voor een empirische wetenschap is dat denkkelijk een gemis: men kan stellen dat de sociologie kampt met een onvolledige empirie (Glebbeek en De Vos, 2000). Een belangrijke uitzondering is echter het toegepaste onderzoek. De Nederlandse sociologiebeoefening wordt omgeven door een uitvoerige ring van meer of minder commerciële onderzoeks- en adviesbureaus. In de opvatting van de NSV kan de maatschappelijke relevantie van een sociologieafdeling dan ook mede worden gezocht in zijn verbindingen met deze wereld van het toegepaste onderzoek.

Kennisbeheer omvat al datgene dat moet worden gedaan om de overdracht van kennis naar de samenleving mogelijk te maken. Te denken valt aan: leerboeken, publiëksboeken, overzichtsartikelen, encyclopedieën, websites en gezaghebbende weblogs. Het feit dat wetenschappers in het huidige beoordelingssysteem eenzijdig worden aangestuurd op primaire onderzoekartikelen houdt hen af van het werken aan deze producten en doet afbreuk aan de voorwaarden voor maatschappelijke relevantie. Het leerboek heeft in deze een belangrijke dubbel-functie. Het is er niet alleen voor een maatschappelijke doelgroep (zoals de KNAW suggereert), maar is ook een wetenschappelijke mijlpaal, omdat het dwingt intern de balans op te maken van waar de wetenschap staat en waarop men kan voortbouwen.

Het is een wetenschappelijke kwaliteit om de kennisproductie zodanig te ordenen en te concretiseren dat maatschappelijke toepassing mogelijk wordt. Omgekeerd is het een maatschappelijke kwaliteit (van burgers en organisaties) om zich open te stellen voor wetenschappelijke kennis. Maar ook deze ontvankelijkheid kan door een wetenschappelijke discipline zelf worden bevorderd. Professionalisering van een vakgebied is daarvoor een traditionele strategie. Elementen daarvan zijn de certificerende rol van een beroepsvereniging, de instelling van verplichte na- en bijscholing, de plaats van het vakgebied in het funderend onderwijs, en (van recenter datum) de eis van *evidence based* werken voor praktijkmethoden en beleidsinterventies.

In het reeds genoemde rapport *Waardevol* vinden we vergelijkbare inzichten terug. Het rapport stelt dat er in Europese en Amerikaanse literatuur consensus bestaat over een aantal belangrijke voorwaarden voor valorisatie. “Het voornaamste is dat interactie en samenwerking cruciaal zijn voor valorisatie of om maatschappelijke impact te bereiken. *Het gaat om veel meer dan het overdragen van kennis aan het eind van een onderzoeksproject*” (Van Drooge et al., 2011, blz. 16, onze cursivering). De implicatie hiervan is dat valorisatie als een proces moet worden gezien, waarbij samenwerking met maatschappelijke partijen en doelgerichte interacties in verschillende onderzoeksfases als betekenisvolle indicatoren voor maatschappelijke relevantie kunnen worden beschouwd.

Het rapport *Waardevol* werkt dit uit in een zogenaamd ‘4D-valorisatiemodel’, hetgeen tot uitdrukking brengt dat vormen en verantwoordelijkheden voor valorisatie verschillen tussen partijen, aggregatieniveaus, disciplines en onderzoeksfases. Dit houdt in dat er niet één simpele, overal geldende set indicatoren kan worden gevonden, maar dat het van de specifieke omstandigheden afhangt welke als relevant beschouwd moeten worden. De opgave om maatschappelijke relevantie te benoemen berust daarmee principieel bij specifieke afdelingen en organisaties. Het rapport is vol vertrouwen dat hen dit zal lukken, mits de afdeling of organisatie helderheid verschaft over zijn missie en zich laat leiden door vragen als: Wat en wie willen we bereiken? Met wie werken we samen? Hoe maken we onze resultaten bekend? “Antwoorden op dergelijke vragen leiden naar relevante indicatoren voor valorisatie” (Van Drooge et al., 2011, blz. 20).

In de vijf voorbeelden van valorisatiekaarten waarin het rapport uitmondt komen we tal van indicatoren tegen die betrekking hebben op (het werken aan) de verbindingen tussen wetenschap en samenleving. Om de gedachten te bepalen, geven we in eigen woorden tien hiervan weer:

- Onderzoekssamenwerking met maatschappelijke partijen
- Co-publicaties met maatschappelijke stakeholders
- Dubbele aanstellingen
- Duale opleidingstrajecten
- Loopbaan van de afgestudeerden (in de door de discipline beoogde functies)
- Artefacten (bijv. methodes en instrumenten die in de beroepspraktijk worden gebruikt)

- Gebruik door de media van specifieke expertise
- Opleidingen en cursussen voor organisaties/bedrijven
- Participatie van onderzoekers in advies- en bestuursorganen
- Omvang en betekenis van derdegeldstroomonderzoek (inclusief adviesopdrachten)

Dit zijn indicatoren waarmee de sociologie goed uit de voeten zou kunnen. De NSV beveelt daarom aan om deze in uitwerking van (of aanvulling op) het door de KNAW gepresenteerde schema in overweging te nemen. De door de KNAW zo belangrijke geachte 'erkenning' kan ook blijken uit de bereidheid van maatschappelijke partners tot samenwerking met een sociologische afdeling.

Naar een juiste balans van rollen

De verbinding tussen wetenschappelijke kwaliteit en maatschappelijke relevantie wordt weerspiegeld in het bekende 'Presidential Address' van de American Sociological Association dat Michael Burawoy in 2004 afleverde. Daarin onderscheidde hij vier rollen die de sociologie moet vervullen. De indeling identificeert tevens de rollen die volgens de NSV nodig zijn vanuit het perspectief van de beroepsgemeenschap van sociologen:

- *Professional sociology*: Sociologie voor vakgenoten, meestal actief aan universiteiten, soms ook hogescholen.
- *Policy sociology*: Sociologie voor beleidsmakers, hun adviseurs en hun uitvoerders.
- *Public sociology*: Sociologie voor burgers (in hun vele maatschappelijke rollen, van werknemer, scholier, ouder, vrijwilliger, etc.).
- *Critical sociology*: Maatschappij- en wetenschapskritiek, vooral voor vakgenoten, maar soms ook bedoeld voor beleidsmakers en burgers.

Burawoy's onderliggende vraag was hoe deze vier rollen vervuld kunnen worden zonder tot een ontwrichtende arbeidsverdeling binnen de sociologie te leiden. De kern van zijn antwoord luidt: door de vier rollen organisch op elkaar betrokken te houden (vgl. De Vries, 2011). Op welk niveau moet echter dit evenwicht tussen rollen worden gezocht? De NSV ziet drie mogelijkheden: de individuele onderzoeker, de universitaire afdeling of het vakgebied als geheel.

Het eerste niveau, dat van de individuele onderzoeker is waarschijnlijk onrealistisch. Het verlangt een erg hoog schaaap-met-vijf-poten gehalte van sociologen. Bovendien is het niet aan buitenstaanders om te treden in de aansturing en beoordeling van individuele wetenschappers; deze verantwoordelijkheid berust bij hun leidinggevend. De derde optie, die van het gehele vakgebied, acht de NSV te vrijblijvend. Deze zou het zoeken in een taakverdeling tussen universiteiten, kennisinstituten, (commerciële) onderzoekbureaus, wetenschapsredacteuren en beleidsmedewerkers. Juist omdat de sociologie geen nauwe verbindingen kent tussen deze vakbeoefenaren (zie eerder) is het niet kansrijk om op dit niveau een evenwichtige taakverdeling te waarborgen. Sturing en kwaliteitsbewaking op dit niveau van de discipline als geheel lijkt daarom voor de sociologie evenmin mogelijk.

De NSV ziet wel voldoende kansen om het gewenste evenwicht te bewerkstelligen op het niveau van de universitaire afdeling, het kloppende hart van de sociologiebeoefening. Dit is het niveau waarop de collectieve voorzieningen van het vakgebied uitstekend bewaakt kunnen worden. Hierboven identificeerden we de Nederlandse tijdschriften al als onderdeel van de infrastructuur van het vakgebied. Hieraan moet zonder twijfel ook de data-infrastructuur – het opzetten en in stand houden van grote gegevensbestanden – worden toegevoegd. Van elke afdeling sociologie mag worden verwacht dat zij een bijdrage levert aan de instandhouding van deze en/of andere collectieve voorzieningen.

Een pleidooi voor diversiteit

De identificatie van de universitaire afdeling of vakgroep als het meest geëigende niveau om de balans van doelstellingen te realiseren, brengt met zich mee dat de te ontwikkelen kwaliteitsindicatoren vooral op dit niveau betrekking moeten hebben. De NSV vindt het terecht dat alle sociologieafdelingen zich voor hun wetenschappelijke kwaliteit en maatschappelijke relevantie dienen te verantwoorden. Maar tegelijk wil de NSV waarschuwen voor de homogeniserende en verschrallende werking die kwaliteitsindicatoren in de praktijk vaak blijken te hebben.

De roep om verantwoording en het meten van resultaten maakt deel uit van een besturingsfilosofie die de afgelopen dertig jaar breed om zich heen heeft gegrepen. In veel sectoren van het maatschappelijk leven zijn prestatieafspraken in zwang en worden werknemers en afdelingen aangestuurd en 'afgerekend' op het behalen van 'targets'. Sociologen zijn daarover van het begin af aan kritisch geweest en naar steeds meer blijkt met recht. Een klassiek sociologisch inzicht betreft het optreden van de *indicatorparadox*: hoe meer een indicator in een aansturingfunctie wordt gebruikt, hoe onbetrouwbaarder hij wordt. Individuen en organisaties gaan 'indicatorgedrag' vertonen, d.w.z. strategische handelingen om de indicator op te poetsen waardoor het onderliggende proces wordt geperverteerd. De meeste indicatoren meten bovendien slechts een vorm van output in plaats van de *outcome* waar het uiteindelijk om te doen is. Veel actuele onvrede in de publieke dienstverlening lijkt te herleiden tot frustraties over het moeten voldoen aan maatstaven die als zinloos en manipulatief worden ervaren. In de financiële wereld heeft het sturen op omzetdoelen en aandeelhouderswaarde grote catastrofes veroorzaakt. De kwaliteitsproblemen in de wetenschappelijke wereld, waar publicaties een doel op zich zijn geworden (en wellicht ook een *publicatiebubbel* is ontstaan), kunnen eveneens onder deze noemer worden gebracht. Dit alles geeft aan dat met prestatie-indicatoren zeer behoedzaam moet worden omgegaan en dat de oplossing voor een ervaren onbalans niet simpel ligt in het benoemen van meer of andere indicatoren. *Hoe* er wordt gestuurd is zeker zo belangrijk als *waarop* wordt gestuurd.

De stap van uitgangspunten naar indicatoren kan daarom niet zomaar worden gezet. Enerzijds kan een grotere variëteit aan indicatoren een betere balans van doelen en belangen opleveren, anderzijds bestaat het schrikbeeld dat een grotere variëteit leidt tot een (nog) omvangrijker verantwoordingsbureaucratie. De NSV wil tegen die laatste stelling nemen, evenals tegen de fnuikende werking van de indicatorparadox. Deze treft ook de maatschappelijke doelen die wij in deze nota hebben bepleit. Sociologen hebben een rol te vervullen in het publieke debat, maar het tellen hoeveel malen een sociologieafdeling in de krant is gekomen, gaat voorspelbaar fout. Het zet een premie op effectbejag en maakt onderzoekers afhankelijk van journalisten. Hoezeer wij dus ook de zichtbaarheid van sociologen in het publieke debat belangrijk achten, een te directe, 'tellende' benadering doet meer kwaad dan goed. De NSV kan zich daarom

goed vinden in de geest die spreekt uit het KNAW-rapport. Indicatoren spreken nooit voor zich, maar zijn input voor een kwalitatief en bezonnen oordeel van peers. Geen enkel stelsel van indicatoren kan de waarde (en de onmisbaarheid) van een inhoudelijke beoordeling vervangen. Niet tellen, maar *lezen* en *wegen* is het devies. Aan Amerikaanse topuniversiteiten is een dergelijke inhoudelijke beoordeling van publicaties al de gewoonte, aldus Engbersen (2011) in een gelijkgestemd betoog. Wij zien geen reden waarom een inhoudelijke beoordeling niet ook voor de andere doelstellingen van de sociologiebeoefening zou kunnen gelden.

Het belangrijkste is dat iedere sociologieafdeling een overtuigend verhaal te vertellen heeft over alle doelstellingen die zij gelijktijdig en in evenwicht nastreeft. Dit verhaal moet kunnen worden onderbouwd met relevante en controleerbare bewijsstukken – indicatoren inderdaad – waarvoor wat ons betreft als principe geldt: *meer is niet altijd beter*. Natuurlijk moeten er internationale artikelen worden geschreven, maar vijf artikelen zijn niet per se beter dan twee, en de tijd voor het derde artikel kan wellicht beter aan het in balans brengen van de doelstellingen worden besteed (bijvoorbeeld door voor een breed publiek een overzichtsartikel in een Nederlands tijdschrift te schrijven). Door kwaliteit in plaats van kwantiteit te benadrukken, verwachten wij aan de belangrijkste gevaren van de indicatorparadox te ontkomen.

Ook voor het van bovenaf opleggen van indicatoren – het andere grote bezwaar – is een alternatief mogelijk. In dat alternatief wordt de omgekeerde weg bewandeld. Sociologieafdelingen bepalen zelf hoe zij inhoud willen geven aan de hoofddoelen waaraan zij werken en stellen zelf op gezette tijden de criteria voor waaruit hun vorderingen blijken. Deze criteria moeten vervolgens door de vakgenoten worden aanvaard. Visitatiecommissies zouden die rol kunnen vervullen, maar het probleem is dat dit verweven raakt met hun beoordelende taak. Beter is het daarom als afdelingen zich tussentijds tot een onafhankelijke en gezaghebbende commissie kunnen wenden, die een uitspraak doet over de relevantie en toepasbaarheid van de indicatoren. Dit zou een permanente commissie, bijvoorbeeld van de KNAW, kunnen zijn. Een dergelijke werkwijze zou per vakgebied een reeks van *erkende indicatoren* opleveren. Universitaire afdelingen kunnen zich vervolgens op deze erkenning beroepen. Omdat deze indicatoren

regelmatig worden aangevuld met nieuwe voorstellen – en oude indicatoren wellicht worden herzien – leidt dit tevens tot een dynamisch en flexibel stelsel.

Voor de NSV is niet het vervolmaken van planning, maar het scheppen van ruimte de belangrijkste opgave van wetenschapsbeleid. Dat is ook het voornaamste oogmerk van deze nota. Juist omdat we niet precies weten wat kwaliteit is en wat wel en wat niet vooruitgang brengt, is het koesteren van veelzijdigheid een verstandige keuze. Diversiteit is een voorwaarde voor vitaliteit en aanpassingsvermogen. Dat geldt in onze opvatting ook voor wetenschapsgebieden en universitaire vakgroepen. De zoektocht naar kwaliteitsindicatoren is daarom geslaagd als zij een einde maakt aan de huidige monocultuur aan de Nederlandse universiteiten en diversiteit een kans biedt binnen de afdelingen sociologie.

Conclusie: wat is een goede sociologieafdeling?

De sociologie heeft het nodig dat de huidige eenzijdigheid in de beoordeling (en daarmee aansturing) van het wetenschappelijk onderzoek wordt doorbroken. Maatschappelijke relevantie en de benutting van kennis verdienen een grotere plaats naast de productie van artikelen in Engelstalige tijdschriften. Deze behoefte vloeit direct voort uit de tweeledige taak die de sociologie van nature heeft: zij moet de samenleving bestuderen en haar dienen. Het negeren van deze dubbelfunctie tast op den duur de inspiratiebron en het maatschappelijke draagvlak van de sociologie aan.

De KNAW bepleit in een advies voor de sociale wetenschappen dat wetenschappelijke kwaliteit en maatschappelijke relevantie meer met elkaar in balans worden gebracht. De NSV sluit zich volledig aan bij de strekking van dit advies. In deze nota zijn daarvoor onze overwegingen gegeven en hebben we verkend in welke richting het KNAW-advies zou kunnen worden uitgewerkt.

De sleutel tot verandering ligt in handen van de sociologieafdelingen en hun facultaire en universitaire bestuurders. De NSV roept hen op aan het werk te gaan met de aanbevelingen die vanuit de eigen discipline(s) worden gedaan. Er bestaat onder vakgenoten een breed draagvlak om over een meer evenwichtige reeks kwaliteitsindicatoren te beschikken, die recht doen aan de sociologie en die helpen haar maatschappelijke positie te versterken.

De NSV ziet het niet als haar taak zelf met een lijst indicatoren te komen. Dat zou ook in strijd zijn met het principiële open karakter van de indicatorenontwikkeling en ons pleidooi voor diversiteit (ook tussen sociologieafdelingen). Het zijn de faculteiten en afdelingen zelf die hierin de keuzes moeten maken. Wel meent de NSV dat uit de voorafgaande discussie een aantal uitgangspunten volgen die voor elke sociologieafdeling van belang zijn. Deze zeven *uitgangspunten* zouden bij de herijking van het beoordelingsstelsel leidend moeten zijn:

1. *Diversiteit.* Om goed te kunnen functioneren, heeft de sociologie een meer gevarieerde en evenwichtige lijst beoordelingscriteria nodig dan universiteitsbestuurders thans gebruiken. In het bijzonder dient een grotere reeks van kennisdragers en publicatiekanalen te worden gehonoreerd en gestimuleerd. Het boek kan niet worden gemist in de sociologie; hetzelfde geldt voor bijdragen aan vakbladen en rapporten voor opdrachtgevers.
2. *Een nationale basis, een internationale blik.* De sociologie als maatschappijwetenschap kan niet in het luchtledige functioneren, maar moet zijn wortels hebben in de eigen samenleving. Voor de Nederlandse sociologie is dat de Nederlandse samenleving. Hoe wenselijk en verfrissend een internationale oriëntatie ook mag zijn – dat staat buiten kijf –, de sociologen zullen met hun wetenschap ook hun thuisbasis moeten blijven bedienen.
3. *Ook een oriëntatie op praktische kennis.* Een sociologieafdeling moet de actieve benutting van de door haar voortgebrachte kennis stimuleren. Waar nodig moet zij daarvoor zelf de praktijken opzoeken. Dat vereist aanwezigheid in publieke media en een zichtbare deelname aan het maatschappelijke debat. Ook een herwaardering van het leerboek als gezaghebbende samenvatting en communicatie van kennis is op zijn plaats.
4. *Werken aan verbindinglijnen.* Toepassing behoort tot het wezen van een empirische sociale wetenschap. In de sociologie is dit aspect onderontwikkeld. Dit betekent tevens dat de door de KNAW verlangde benutting van kennis niet zomaar tot stand komt. Afdelingen doen er goed aan actief te werken aan de voorwaarden voor benutting. Samenwerking met maatschappelijke partners verdient een plaats onder de kwaliteitsindicatoren.
5. *Bijdragen aan de infrastructuur.* Een klein vakgebied als de sociologie heeft gemeenschappelijke voorzieningen nodig om goed te kunnen functioneren. Om te voorkomen dat afdelingen zich als ‘free riders’ gaan gedragen, is het

wenselijk om bijdragen aan de collectieve infrastructuur in de kwaliteitsbeoordeling op te nemen. Daartoe behoren in ieder geval: de Nederlandse tijdschriften, de data-infrastructuur, de beroepsvereniging.

6. *Het internet als kennisdrager*. Het nieuwe stelsel indicatoren moet ruimte bieden voor de snel groeiende rol van het internet. Zowel voor de communicatie met het publiek als voor de discussie tussen wetenschappers onderling biedt het internet grote voordelen. Nu al geldt: wie niet meedoet op het internet, is niet serieus bezig met discussie. Bij het herijken van kwaliteitsindicatoren is het van belang op dit punt niet achter de feiten aan te lopen.
7. *Balans*. Een verruimde lijst kwaliteitsindicatoren kan gemakkelijk leiden tot vrij winkelen of substitutie tussen indicatoren. Dat is niet onze visie. Evenals de KNAW pleit de NSV voor een niet-vrijblijvende evenwichtigheid tussen de diverse activiteiten en uitkomsten, tot uitdrukking komend in een 'balanced scorecard' voor de sociologieafdeling. Een afdeling die bepaalde indicatoren maximaliseert, maar nalatig is op andere, kan niet als 'excellent' gelden. Een goede sociologieafdeling werkt tegelijkertijd in al deze richtingen.

Referenties

- Burawoy, M. (2005). For Public Sociology. 2004 Presidential Address. *American Sociological Review*, 70, 4-28.
- Commissie Levelt, Commissie Noort en Commissie Drenth (2012). *Falende wetenschap: De frauduleuze onderzoekspraktijken van sociaal-psycholoog Diederik Stapel*. Gezamenlijk eindrapport van de commissies die onderzoek deden aan de universiteiten van Tilburg, Groningen en Amsterdam. Z.p., 28 november 2012.
- Drooge, L. van, R. Vandeberg et al. (2011). *Waardevol. Indicatoren voor valorisatie*. Een verkenning in opdracht van de Landelijke Commissie Valorisatie uitgevoerd door Technologiestichting STW, Rathenau Instituut en Technopolis. Den Haag: Rathenau Insituut.
- Engbersen, G. (2011). De perverse gevolgen van een eendimensionale sociologie. *Sociologie Magazine*, nr.4 (december).
- ERIC (2010). *Handreiking evaluatie van maatschappelijke relevantie van wetenschappelijk onderzoek*. ERIC-publicatie 1001.
- Glebbeeck, A.C. en H. de Vos (2000), Heeft de sociologie een toekomst? Over de hardnekkige onvolledigheid van de sociologische beroepsopvatting. *Mens en Maatschappij*, 75, 277-297.
- KNAW (2011). *Kwaliteitsindicatoren voor onderzoek in de geesteswetenschappen*. Interim-rapport van de Commissie Kwaliteitsindicatoren Geesteswetenschappen.
- KNAW (2012). *Kwaliteit en relevantie in de geesteswetenschappen naar een adequaat systeem voor de beoordeling van wetenschappelijk onderzoek*. Einrapportage van de KNAW Adviescommissie Kwaliteitsindicatoren Geesteswetenschappen.
- KNAW (2013). *Naar een raamwerk voor de kwaliteitsbeoordeling van sociaal-wetenschappelijk onderzoek*. Adviesrapport voorbereid door de Commissie Kwaliteitsindicatoren sociale wetenschappen.
- Vries, G.C. de (2011). De publieke rol van de sociologie. In V.Veldheer (red.), *De publieke rol van de sociologie* (pp. 9-14). Den Haag: SCP.

De sociologie heeft van oudsher een tweeledige taak: zij moet de samenleving bestuderen en haar dienen. Deze dubbelfunctie wordt niet automatisch goed vervuld. De hoofdpoging voor de aansturing en beoordeling van het vakgebied is dan ook om het evenwicht tussen beide functies goed te bewaken. Met name de dienende functie van de sociologie baart ons zorgen. De laatste kwart eeuw heeft het sociologisch onderzoek zich sterk ontwikkeld, maar deze kennis komt niet zonder meer ten goede aan de samenleving. In een recent advies stelt de KNAW dat binnen de sociale wetenschappen de balans tussen wetenschappelijke kwaliteit en maatschappelijke relevantie verstoord is geraakt en herijking behoeft. De NSV stelt zich volledig achter dit advies op. In deze bestuursnota worden onze overwegingen hiervoor weergegeven en ons standpunt voor de sociologie verwoord.

Uitgave: Nederlandse Sociologische Vereniging
Grafische vormgeving: ITS Nijmegen
Informatie: www.nsv-sociologie.nl
© 2013 NSV